

Joost Buysschaert (*Universiteit Gent en NL-Term*) en Marcel Thelen (*Vertaalacademie Maastricht en NL-Term*)

Termbepaling: bestaat hier wel een Nederlandse term voor?

Samenvatting

Nieuwe begrippen worden vaak eerst voorzien van een Engelse naam. In nogal wat gevallen wordt de Engelse term in eerste instantie in het Nederlands overgenomen en soms blijft hij er ook bewaard. Wanneer moeten we ons daarbij neerleggen en wanneer moeten we actie ondernemen om een volwaardig Nederlands equivalent te vinden of voor te stellen?

Er wordt uitgegaan van drie scenario's. In het eerste scenario moeten we vaststellen dat de Engelse term al ingeburgerd is en dat een poging om nog een nieuwe Nederlandse term voor te stellen verloren moeite is (voorbeeld: *computer*). In het tweede scenario kwam de Engelse term tot stand in onze eigen organisatie of ons eigen bedrijf. In dat geval is onze verantwoordelijkheid groot en is het het beste al in een vroeg stadium een haalbaar Nederlands equivalent voor te stellen. Het derde scenario is dat waarbij de Engelse term van buitenaf komt en er mogelijk al een voorstel tot vernederlandsing is geweest. Dat moeten we dan via geschikte bronnen nagaan.

Een Nederlands equivalent maakt meer kans om ingang te vinden als er bij het proces van 'secundaire neologie' enkele principes in acht worden genomen. Tijdens de interactieve sessie werden die voorgesteld en aan de hand van voorbeelden uitgetest.

1. Doelstelling

Het thema van de tweede werkgroep op het TiNT 2020-symposium was "termbepaling". De vraag die werd gesteld, was of de terminoloog wel altijd een volwaardig Nederlands equivalent moet voorstellen voor een term die in eerste instantie in een andere taal (meestal het Engels) ingang heeft gevonden, en welke principes bij die vernederlandsing kunnen worden gehanteerd. In de voorafgaande presentatie werden drie mogelijke gevallen besproken en werden ook suggesties gedaan voor middelen en principes die de terminoloog kan hanteren om Nederlandse equivalenten te vinden of voor te stellen. De discussie in de werkgroep vulde die voorzet nog aan met andere nuttige principes.

2. Algemene probleemstelling

Nieuwe termen komen tot stand omdat er nieuwe begrippen zijn ontstaan. Dit gebeurt in alle kennisdomeinen. In de wereld van wetenschap en techniek kan dat naar aanleiding zijn van een uitvinding, of door nieuwe inzichten in soorten en ondersoorten, die hierdoor een nieuwe benaming moeten krijgen. In de juridische context kan men bijvoorbeeld denken aan nieuwe Europese wetgeving die moet worden omgezet in nationale wetten.

Tegenwoordig krijgt het begrip in heel wat gevallen in de eerste plaats een Engelse naam. Als het begrip wordt overgenomen in een ander taalgebied, wordt die Engelse term vaak in eerste instantie ook in de doeltaal gebruikt, al dan niet tussen aanhalingstekens of met een

toegevoegde omschrijving. Hoe vaker de term in de ontvangende taal wordt gebruikt, hoe groter de druk is om hem op een of andere wijze te ‘naturaliseren’. Dit lukt niet altijd.

Als voor een term van vreemde oorsprong een equivalent in een nieuwe taal wordt voorgesteld, spreekt men in het Engels van *secondary term formation* (Sager 1990) en in het Frans werd ooit *néonymie d’appoint* gebruikt (Rondeau 1981). In het artikel van Cabré et al. (2012) wordt het proces *secondary neology* genoemd, een term die we gemakkelijk kunnen vernederlandsen tot *secundaire neologie* (waarmee we meteen het proces ook al hebben toegepast).

Secundaire neologie is niet altijd succesvol. In wat volgt, bekijken we drie verschillende scenario’s. Daarna bespreken we ook, zoals beloofd in de doelstelling, enkele principes die bij vernederlandsing kunnen worden gehanteerd.

3. Eerste scenario: de Engelse term is al ingeburgerd

De Fransen mogen dan *ordinateur* hebben gevonden als equivalent voor het Engelse *computer* en de Duitsers *Rechner*, in het Nederlands is *computer* volledig geïntegreerd en het is te laat om nu nog een alternatief voorstel te doen. Naïef purisme is als wapen nooit sterk genoeg om een al ingeburgerde term te verbannen en daar moet ook de terminoloog zich bij neerleggen.

Wel kan het gebeuren dat er naast de gebruikelijke term nog een andere, meer ‘Nederlandse’ term beperkt in gebruik is. Zo is er naast *website* ook wel *webstek* en naast *laptop* is er *shootcomputer*. Maar de gevoelswaarde van die alternatieven is aanzienlijk anders: *webstek* en *shootcomputer* passen alleen in informele of ludieke contexten. De terminoloog doet er goed aan die synoniemen toch aan zijn termenbestand toe te voegen, maar dan met een duidelijke markering, zodat ze niet in de foute tekstomgeving terechtkomen.

In sommige gevallen is er wel equivalentie tussen de term van vreemde origine en de echt Nederlandse variant. Zo kan men in de televisiestudio zowel over een *monitor* spreken als over een *beeldscherm*. Het kan echter verwarrend zijn om in eenzelfde tekst de synoniemen door elkaar te gebruiken; de terminoloog kan dus best een voorkeursterm bepalen die bijvoorbeeld binnen een huisstijl systematisch zal worden gebruikt.

4. Tweede scenario: het nieuwe concept komt uit mijn organisatie of bedrijf

De Europese Commissie doet geregeld een beroep op een aantal deskundigengroepen, met experts die over een materie advies kunnen verlenen. Het laat zich aanzien dat voor deze instanties eerst een Engelse naam wordt bedacht. Zo is er een *Excise Contact Group* (<https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetail&groupID=2806&NewSearch=1&NewSearch=1>), die adviseert over accijnsregelingen. In de Europese termenbank IATE is er geen vertaling te vinden voor de naam van deze groep.

Als een bedrijf of organisatie ook actief is in het Nederlandse taalgebied en zelf een dergelijke nieuwe Engelse term naar voren schuift (en dat gebeurt ook echt in ons taalgebied), is zijn/haar verantwoordelijkheid groot om meteen een voorstel te doen voor een Nederlands equivalent. Dit is dus een geval waar secundaire neologie meer dan wenselijk is. Helaas is die

reflex niet altijd aanwezig en wordt vaak met de Engelse term uitgepakt omdat die indruk maakt. Een bedrijf of organisatie met een terminoloog of vertaler in dienst maakt wellicht een betere kans om hier verantwoordelijkheid op te nemen.

Ook wetenschappers in Vlaanderen en Nederland stellen wel eens een Engelse term voor als ze zelf een nieuw concept hebben gelanceerd. Dat is begrijpelijk, omdat ze hun bevindingen publiceren in Engelstalige vakbladen en bespreken tijdens congressen waar het Engels de lingua franca is. Maar ook bij hen zou eigenlijk de reflex moeten bestaan om meteen ook een Nederlands equivalent te bedenken dat kan worden gebruikt in Nederlandstalig cursusmateriaal, of met het oog op wetenschapspopularisatie.

5. Derde scenario: het nieuwe concept komt van anderen

Veel frequenter nog dan het tweede scenario is het derde: het begrip is bekend geraakt onder zijn Engelstalige naam in diverse talen en het is niet in het eigen bedrijf of de eigen organisatie bedacht. In de klimaatdiscussie zijn bijvoorbeeld heel wat termen tot stand gekomen die we eerst onder hun Engelse naam kenden, zoals *carbon footprint* (ecologische voetafdruk) of *climate proof* (klimaatbestendig); we vinden ze trouwens nog altijd in Nederlandse teksten.

In dit geval is het niet zo verstandig om een eigen equivalent te gaan voorstellen. Integendeel: het kan best dat er toch al een Nederlands equivalent is voorgesteld en dat het zelfs al een ruime verspreiding kent. Dan is het natuurlijk beter om bij het bestaande gebruik aan te sluiten.

Blijken er geen overtuigende en goed verspreide equivalenten te bestaan, dan is ook hier secundaire neologie de uitweg.

6. Bronnen voor bestaande Nederlandse equivalenten

Hoe weet de terminoloog nu of er al goed verspreide Nederlandse equivalenten zijn voor aangetroffen probleemtermen? Vooral het internet is hier een krachtige informatiebron. Ten eerste kunnen specialistische glossaria, lexica of woordenboeken worden opgezocht en geraadpleegd. Zo is er bijvoorbeeld de woordenboekzoeker van Lexicool (<https://www.lexicool.com/dictionary-search.asp>). Met enig geluk valt daar een zeer specialistisch online woordenboek(je) te vinden over het thema. Dan zijn er de veelgebruikte naslagwerken zoals het al vermelde IATE (<https://iate.europa.eu>). Vertalers raadplegen ook geregeld de zoekfunctie van Proz.com (<https://www.proz.com/search>). De equivalenten die daar worden gevonden, zijn wel vaak voorstellen van individuele vertalers. Hetzelfde geldt voor de online vertaalgeheugens (zoals Linguee, <https://www.linguee.com>). Een andere mogelijkheid is aan domeinspecialisten te vragen of zij een Nederlands equivalent kennen voor de probleemterm (het antwoord is dikwijls dat zij altijd de Engelse term gebruiken). Cursusmateriaal, voor zover nog in het Nederlands, kan ook inspiratie bieden.

Voor al deze gevallen geldt echter dat het gevonden voorstel ook op zijn betrouwbaarheid en verspreiding moet worden getest. IATE geeft voor *carbon footprint* de vertalingen *koolstofvoetafdruk* en *CO₂-voetafdruk*. Beide zijn inderdaad erg goed verspreid, met duizenden resultaten op het internet. Specialistische bronnen, te vinden op Scholar Google,

blijken een voorkeur te hebben voor het tweede. Linguae geeft voor *climate-proof* vooral *klimaatbestendig*; en ook dat wordt bevestigd door vele tienduizenden voorbeelden op het web en voldoende voorbeelden in specialistische bronnen.

Sommige klimaatwetenschappers lijken een verschil te maken tussen *climate-proof* en *climate-resilient*. Een systeem dat *climate-proof* is, blijkt zonder meer bestand te zijn tegen klimaatveranderingen. Een systeem dat *climate-resilient* is, lijdt onder de klimaatverandering, maar weet zich te herstellen en aan te passen. Als het verschil inderdaad moet worden gemaakt, welke Nederlandse term valt er dan te vinden voor *climate-resilient*? IATE stelt *klimaatveerkrachtig* voor (maar gebruikt dit evenzeer voor *climate-proof*). Dit adjectief geeft bitter weinig resultaten via een zoekmachine en geen op Scholar Google. Hier kan dus wel weer worden overwogen om een ander voorstel te doen, al bleek het tijdens het TiNT-atelier erg moeilijk om een beter neologisme te ontwerpen.

7. Principes voor secundaire neologie

De terminoloog die een nieuw Nederlands equivalent wil bedenken, kan enkele vuistregels in acht nemen, die in het beste geval ook de kans verhogen dat de term echt ingang zal vinden.

Ten eerste is het het beste een term te zoeken die op een transparante manier de betekenis weergeeft. De Belgische banken gebruiken voor online bankieren een kaartlezer die Engelse instructies geeft. Eén bank heeft die op een heel transparante manier vertaald. De cijferreeks die je eerst moet invoeren, heet *challenge* en dat werd *startcode* – een vertaling die duidelijker de inhoud weergeeft dan het origineel. Na het invoeren van de pincode geeft de kaartlezer een cijferreeks waarmee de klant kan aanmelden; die reeks heet in het Engels *response* en werd *aanmeldcode* – ook hier is de Nederlandse term duidelijker dan het origineel en is het secundaire neologisme bijzonder geslaagd.

Een tweede nuttig procedé bij het voorstellen van een nieuwe Nederlandse term, is nagaan of er geen bestaande verwante termen zijn die inspiratie kunnen bieden. Als er al een gebruikelijke vertaling is voor *opt-in system*, dan kan best een analoge vertaling worden gemaakt voor *opt-out system*. (Helaas is dat niet het geval in IATE, waar de voorkeursvertaling van de twee termen sterk uiteenloopt).

Als derde raadgeving geldt dat bij het kiezen van een nieuwe term verwarring moet worden vermeden. Dit principe werd niet opgevolgd toen de Raad van Ministers ook Raad van de Europese Unie werd genoemd, want er bestaat ook al een Europese Raad en buiten de EU is er bovendien nog de Raad van Europa.

Veel technische termen zijn samenstellingen of 'meerwoordtermen' (op zichzelf een neologisme voor *multiword units*). Bij het ontwerpen van een vertaling moet goed worden gelet op de verhouding tussen de samenstellende delen. Een *urban planner* is natuurlijk geen *stedelijk planner*, maar een *stedenbouwkundige*. De moeilijke term *hybrid mismatch* – zie voor meer uitleg opnieuw IATE – blijkt een *mismatch van hybriden* te zijn en niet een *hybride mismatch* (wat adjectief + nomen zou zijn). Eventueel kan dus wel *hybride(n)mismatch* in één woord. Het voorstel moet met andere woorden ook worden getoetst aan de spellingregels en morfologische regels van het Nederlands.

Tijdens de TiNT-workshop werden door deelnemers ook nog andere raadgevingen naar voren geschoven, zoals: zoek op hoe de term in andere talen is vertaald, want ook dat kan inspiratie bieden voor een deugdelijk neologisme. In sommige vakgebieden kan terugvallen op klassieke Latijnse of Griekse stammen een uitkomst bieden. Verder werd nog geopperd dat het praktische voordelen van verstaanbaarheid heeft als de nieuwe Nederlandse term niet al te sterk afwijkt van het Engelse model; het voorbeeld van de kaartlezer is daarmee wel in tegenspraak, maar in andere gevallen kan dat inderdaad een te hanteren vuistregel zijn.

Bij zeer technische termen is het veiliger de nieuwe term nog eens voor te leggen aan een domeinspecialist: mogelijk merkt de expert op dat de term toch niet helemaal de lading dekt of verwarring kan zaaien. Een collega raadplegen met de vraag of de term 'goed bekt', kan ook nuttig zijn.

8. Besluit

De vereniging NL-Term wil een ruim publiek bereiken van belangstellenden die terminologie nodig hebben in hun beroep of studie. Met opzet werd tijdens de TiNT-workshop vooral gewerkt met voorbeelden en werd een overvloed aan academische begrippen vermeden. Die werkwijze zorgde voor een grote betrokkenheid van het diverse publiek en leidde tot zeer boeiende discussies.

Hiermee is hopelijk het inzicht gerijpt dat het weinig zin heeft om ingeburgerde anglicismen te bestrijden; dat wie als Nederlandstalige zelf een anglicisme heeft ingevoerd, zich verantwoordelijk moet voelen om ook een Nederlands equivalent ingang te doen vinden; en dat bij het raadplegen van woordenboeken en andere bronnen de gangbaarheid van een voorgesteld Nederlands equivalent terdege moet worden nagetrokken.

Wellicht heeft de workshop ook enige inspiratie geboden voor te raadplegen bronnen (al kan hierover heel wat meer worden gezegd) en voor enkele principes die secundaire neologie succesvol kunnen maken.

Bibliografie

Cabré, M.T., Estopà, R., & Vargas, C. (2012). "Neology in specialized communication". *Terminology*, 18 (1), 1-8. <https://doi.org/10.1075/term.18.1.01int>

Rondeau, G. (1981). *Introduction à la terminologie*. Chicoutimi: Gaëtan Morin.

Sager, J. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Verslag van de workshop over dit thema tijdens de TiNT-dag

(Marcel Thelen)

Voor de discussie in werkgroep 2 (“Termbepaling: bestaat hier wel een Nederlandse term voor?”) over wat een geschikt Nederlandstalig equivalent zou kunnen zijn voor de Engelstalige term *climate resilient* werden de volgende scenario’s meegegeven:

Scenario 1

Bestaat er al een Engelstalig equivalent in het Nederlands en is dat al ingeburgerd, neem dat dan over.

Scenario 2

Komt het concept waarnaar de Engelstalige term verwijst, uit de eigen organisatie/het eigen bedrijf, kijk dan of er al een Nederlandstalige equivalente term voor in omloop is en gebruik die dan (secundaire neologie).

Als er nog geen Nederlandstalige equivalente term voor bestaat, stel dan een Nederlandstalige equivalente term voor of handhaaf de Engelstalige term.

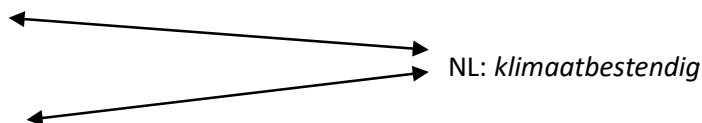
Scenario 3

Als het concept waarnaar de Engelstalige term verwijst, en de Engelstalige term afkomstig zijn van een andere organisatie/een ander bedrijf, en zijn beide al ingeburgerd, handhaaf dan de bestaande Engelstalige term.

In de discussie werden diverse mogelijke Nederlandstalige equivalenten voorgesteld, zoals: *klimaatweerbaar*, *klimaatbestendig*, *klimaatveerkrachtig*, *klimaatonafhankelijk*, *klimaatflexibel*, *klimaatvitaal*, *klimaatelastisch*, *klimaatcompatibel* en *klimaatadaptief*. Hierbij werden allerlei argumenten voor en tegen een bepaald equivalent genoemd. Als algemene criteria hiervoor zijn **vorm** en **betekenis** gehanteerd: is het tweede deel van de samenstelling (bijv. *veerkrachtig*) in het Nederlands qua vorm combineerbaar met *klimaat* (‘bekt’ de combinatie wel goed)? En komt de betekenis van het tweede deel van de Nederlandstalige samenstelling (bijv. *onafhankelijk*) overeen met die van het tweede deel van de Engelstalige samenstelling (*resilient*)? Een andere betekenisvraag was of het uiteindelijke Nederlandstalige equivalent op zowel organische als anorganische zaken van toepassing is, zoals in het Engels. Met andere woorden: bij betekenis gaat het erom of zowel de oorspronkelijke term als het (mogelijke) equivalent ervan betrekking heeft op hetzelfde concept.

Van de genoemde Nederlandstalige equivalenten voor *climate resilient* bleek *klimaatbestendig* favoriet te zijn, maar dit riep meteen de vraag op of dit wel zo verstandig is, omdat *klimaatbestendig* in het Engels *climate proof* als tegenhanger heeft. Dit zou betekenen dat het Nederlandstalige *klimaatbestendig* twee equivalenten zou hebben in het Engels: *climate proof* en *climate resilient*, suggererend dat het Engelse *climate proof* synoniem is met *climate resilient*, terwijl dat juist niet het geval is:

EN: *climate proof*

EN: *climate resilient*

Een ander argument voor of tegen een Nederlandstalig equivalent dat werd genoemd, is of en hoe de Engelstalige term in kwestie in andere talen is vertaald. Een **vertaling in andere talen** zou een aanwijzing kunnen zijn voor de keuze van een Nederlandstalig equivalent.

De gegeven scenario's werden eerder ervaren als algemene strategieën in het geval dat op het vlak van vorm en betekenis alles al is opgelost en duidelijk is. Er bleek met name behoefte te zijn aan een gedetailleerdere **methode**. Voor een dergelijke methode is het allereerst nodig vast te stellen wie verantwoordelijk is voor het Nederlandstalige equivalent: een terminoloog, een lexicoloog/lexicograaf of een vertaler. Daarnaast is het van belang vast te stellen dat er verschillende uitvoerders zijn en daarmee ook verschillen in methode, werkzaamheden en resultaten. Vertalers hebben bijvoorbeeld een heel arsenaal aan vertaaltechnieken of -procedures tot hun beschikking, zoals adaptatie, handhaving, parafrase, kernvertaling en benadering. Deze technieken passen zij toe in hun vertaling. Zijn er duidelijke equivalenten, dan kiezen zij daarvoor. Zijn er geen equivalenten, dan passen zij een van deze technieken toe om tot een vertaling te kunnen komen. Het resultaat zou de opmaat kunnen zijn voor de vorming en naderhand standaardisatie van een equivalente term.

Bij dit alles werken vertalers nauw samen met domeinspecialisten, of zij zijn dat zelf ook. Op deze wijze kunnen zij een onmisbare bijdrage leveren aan het werk van terminologen, die deze technieken niet tot hun beschikking hebben, tenzij zij ook vertaler zijn. Terminologen zouden zich eerder beperken tot de analyse van het concept waarop de bronterm betrekking heeft en de toepassing van een van de drie genoemde scenario's. Bieden die geen soelaas, dan is de hulp van een vertaler zeer welkom. Een lexicograaf/lexicoloog is in eerste instantie gericht op de zo precies mogelijke bepaling van de betekenis van een term en mogelijke betekenisnuances, maar niet op equivalenten, tenzij het om meertalige lexicografie/lexicologie gaat, zoals het geval is bij vertaalwoordenboeken, maar dan nog zal hij zich vooral richten op algemene taal en niet op specialistische taal. Samenwerking tussen de drie types uitvoerder zou ideaal zijn.

De discussie in werkgroep 2 leverde geen eenduidig en unaniem Nederlandstalig equivalent op voor een Engelse term als *climate resilient*. Zij was eerder verkennend voor wat betreft de algemene vraag wat te doen (de drie scenario's) ingeval er geen Nederlandstalige term bestaat voor een anderstalige term en hoe dat (argumenten en methode) moet worden aangepakt.